

SZABÓ ESZTER IDA

„... ÉLNI RADÍROZÁS NÉLKÜL”
HORVÁTH ANNA (1924–2005)

A BEREGSZÁSZI MŰVÉSZ ÉLETÚTJA I.

Épül, magasodik, formálódik egy kiállítóterem, a város bizonyára érdeklődve várja a kifutását: vajon mi lesz ebből? Egy fontos projekt zárul lassan Beregszászon a római katolikus templom mellett. Méltó helye ez az emlékezésnek és a megbecsülésnek. A középkori templom a vidék történelmi öröksége, hű társa a kultúrának és az ember által teremtett szépségnek. Remélhetőleg tövében lel oltalomra a vidék kiemelkedő szülöttének művészi hagyatéka, Horváth Anna terrakotta gyermekeinek, alkotásainak múzeuma. A teremtés képessége Isten ajándéka, és ő ezt Horváth Annától sem vonta meg. Igaz, másképp jutott neki e képesség, mint a legtöbb Édesanyának. Ő a kezével formálta meg utódait, és családja lett egy egész város – Beregszász.

Tizenhét éve már, hogy Horváth Anna itt hagyta a földi világot, ránk örökítve emlékének gondozását, mely nem kis teher egy másik halandónak. A sors a hosszúra nyúló csend és várakozás után talált mecénást a feladatra,

nem is egyet. A művész hagyatékának nem lehetne jobb őrzője, mint az a város, amelynek ő maga is alkotóeleme és formálója lehetett.

Horváth Anna saját idejében korának „celebje” volt, olyan figurája Kárpátjának, akit szinte mindenki ismert és tisztelt. Az általa hirdetett üzenet azonban jóval mélyebb és magvasabb, mint amit ma kaphatnak a fiatalok a média jóvoltából. Az idő persze nemcsak az anyagot rombolja és fogyasztja, de az emlékezetet is. Beregszász szülőttéről, a vidék „szellemi nagytökéséről” az ifjabb generáció már nem igazán kaphatott képet. Ezt a hiányosságot hivatott pótolni a Horváth Anna Múzeum, a művészeti látvány mannáját nyújtva az ott élők számára. A tárgyi hagyaték bemutatása egymagában nem ad teljes képet az elismert művésről. Hogy megértsük művészi karaktere mozgatórugóját, ragaszkodását földrajzi környezetéhez, meg kell ismerni azt is, aki két kezével megalkotta ezt a terrakotta csodavilágot.

2021-ben lezárult egy többéves kutatómunka, melynek eredményeként elkészült a *Lezárt határ – nyitott elme, kötött világ – szabad kezek. Egy kárpátaljai szobrász, Horváth Anna története* című egyetemi szakdolgozatom. A munka természetesen csak töredékét tartalmazhatja a gazdag életútnak. Számos feltárássra váró anyag és dokumentum akad még a témában. Bízom a jó sorsban, hogy lesz alkalmam ezeket is feldolgozni. Horváth Annáról szóló írásomat tartalmi anyagként szánom bármilyen, munkásságát bemutatni célzó kezdeményezés mellé, melyet pár részletben, egyfajta Horváth Anna-sorozatot indítva szeretnék közölni.

A szakdolgozat címében elhelyezett ellentétes szópárokat felvezető jelleggel használtam. Olyan ember életútját mutatom be a teljesség igénye nélkül, akinek értékelésében alapvetően nem releváns a tény, hogy földrajzilag hol alkotott a világban, mert életműve mindenhol maradandónak minősülne, ám annak mégis megkerülhetetlen tényezője az életterét biztosító szülőföld. Hogy Horváth Anna 1924-ben pont Beregszászban született meg, ott élt és teljeseedett ki, meghatározta teljes művészi lényét, a mindeközben benne megteremtődő világgép kivetülését: „(...) az a szeretetmennyiség, amit belém neveltek, elég volt az itt maradáshoz. Ha pedig itt maradtam, megkerestem a nekem való feladatot is.”¹ (Horváth Anna)

A két világháború között, egy széthulló világ küszöbén született, gazdag fiatalokora mégis ezeken a romokon lépkedve lett kivételes. Nem kellett

¹ Balla D. Károly: *Mezsgyén állva*, A kárpátaljai magyar értelmiség az ezredforduló küszöbén (interjúk), Galéria Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993., 91. o.

hozzá pénz, nem kellett hozzá modern technikai eszköz. Egyik sem állt fejlődésének szolgálatában. Az első világháborúban szétlőtt, majd kivéreztetett országokban nem a jólét uralkodott. „*Gyermekkoromban, a nagy világbéke alatt sem jutott nekem egy jó minőségű papírra vagy radírgumira való. Megtanultam törlés nélkül rajzolni és élni radirozás nélkül. Másnak se ártana ez a tudomány.*”² (Horváth Anna)

Jól látja: a művész kezének minden időben és helyzetben szabadnak kell lennie, bármilyen műfajban alkot, mindegy, hogy a szimbolikus kézzel éppen szavakat ír a papírra, zenét komponál, képet fest vagy szobrot formáz. A szabad kéz pedig – legyen ez valós vagy képletes – a szabad elmével kezdődik. A gondolat szabadsága ezért szent dolog. Horváth Anna ebben az értelemben mindig szabad volt és maradt. Bezárta őt a történelem a nyugati világ szemében elmaradottnak ítélt, kisémmizett régióba, Kárpátaljára. Ez a közeg mégis nyitottabbá formálta őt, mint sok olyan embert, aki nem „ragadt” ebben a „börtönben”. Ez a szabadság pedig hatalom, az egyén, a szuverenitás olyan fajta hatalma, amely felelősséggel is jár. Horváth Anna sose akarta magának ezt a hatalmat kivívni, mégis rendelkezett vele. Tehetségét környezete gazdagodására, gyarapodására fordította, tudását közkinccsé tette.

Horváth Anna 1924. november 5-én született Beregszászon. Munkájának és közössége felemelkedését szolgáló tevékenységének köszönhetően szülőhelye kiemelkedő alakjává vált. Szobrász-keramikus, érem- és plakettművész, festő, grafikus, közíró, magyarul mondva: igazi polihisztor volt, aki több nyelven beszélt, és magas szellemi nívóval rendelkezett. Izgalmas jelenség, irigylésre méltó alkotóember volt. Egy olyan nő, aki a második világháborút követő zavaros időszakban találta meg Kárpátalján a különböző nemzetiségeket összekötő, univerzális nyelvet: a művészetét. Anna szavaival: „*(...) a művészet, a művész, ha elfogadják a felek, nem csak a kultúrának lehet a képviselője, hanem a népnek, nemzetnek is. S ez egyik forrása lehet a különböző népek kölcsönös megbecsülésének.*”³ Ez a gondolat most is érvényes.

Anna tehetségével nem csak a magyar érdekeket szolgálta, munkáiban kiemelten foglalkozott a régióban élő etnikumokkal, néprajzokkal. Szobraiban megfigyelhetőek egy-egy náció antropológiai jegyei, néprajzi elemei, motívum- és színvilága. Tudományos érdeklődéssel kutatta régiójának külön-

² Balla D., 1993, uo., 92. o.

³ Balla D., 1993., 94. o.

böző és sokszínű típusait. Jó példa erre, hogy a magyar parasztnyenecskéket ábrázoló kisplasztikáinak nem sok hasonló párja akadt. „(...) *nekem nem kellett külön hangsúlyozni a művészetben a magyarságomat, mivel mint primér élményanyag, a haranglábi parasztnyenecskék ki elsőnek agyam, vagy hogy szépen mondjam: szívem mélyéről. Hála az akkor egyetemista Belényesi Márta szervezte falukutató tábornak, ahol tizenegy beregszászi gimnazista a néprajzi múzeum megfogalmazta kérdések alapján mérte föl ennek a kövesúttal sem rendelkező alföld széli falunak a népi kultúráját. Az én feladatom a népművészet és az emberi habitusok felmérése volt. (...) míg én Sas Juli nénit rajzoltam, addig Holozsi Karcsi, aki Szolyván pusztult el azon a mérgező éjszakán, hegedűjátékával tartotta frissen modelletem. Megint érvényre jutott az a tudományos igazság, hogy amit ismerünk, azt meg is szeretjük és használni is tudjuk. Hát így csempésztek be engem haranglábi parasztnyenecskéim magyarként a szövetségbe.*”⁴ (Horváth Anna)

Kivételes tehetsége, magas fokú intelligenciája, vonzó karaktere miatt számos, jobb lehetőséget biztosító, nagyobb városba, művészeti központba csábították, a mostoha körülmények ellenére mégis maradt szülőföldjén. „*Sokak szeretete, megbecsülése kellett az önbizalmam megteremtéséhez, és most már értük, ő miattuk nem volt szabad elmenni. És nem is volt érdemes már, mert volt kinek, kiért, miért és hogyan élnem, és tennem azt, amire képes voltam. (...) tudom, hogy vannak gazdasági nehézségek, de amilyen mohók vagyunk alkotásainkban, szellemi fogyasztásunkban, lelki komfortban, olyan igénytelenekké váltunk anyagi létünk, fogyasztásaink tekintetében.*”⁵ (Horváth Anna)

Az írásom célja: láttatni az embert a művészi teljesítmény mögött, és megmutatni azt az utat, amely vitte magával a kivételes tehetségű személyiséget. Bemutatni egy embert a 20. századból, aki egyéniségével egy teljes régiót átforgatott. Horváth Anna olyan volt, akár az agyag, amivel dolgozott: egységes, de alakítható, mégis sérülékeny és érzékeny. Akárcsak a szobrai. Az olvasónak értenie kell, hogy nem lehet művész az, akiből hiányzik ez a fajta szenzibilitás. Horváth Anna hatósugara túlnyúlt egy városon, egy régió és túl az országhatáron.

Na de mégis, miért tartom fontosnak, hogy a halott művészeiről megírjam a „jót vagy semmit”? Mivel a rendkívüli alkotót már nem foghatom vallatóra, kísérletet teszek a feltámasztására. Portrék, interjúk készültek vele életében,

⁴ Balla D., 1993, 93. o.

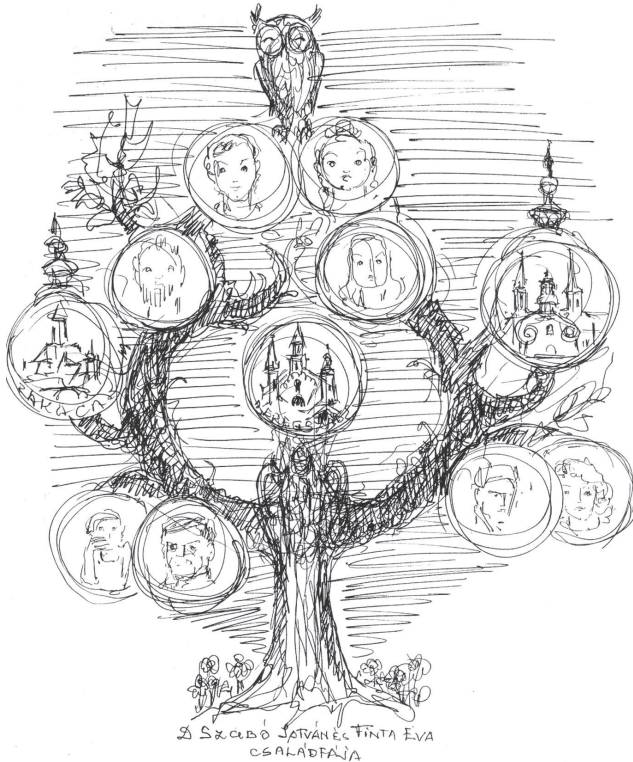
⁵ Balla D. Károly, uo., 92. o.

történetek maradtak róla, s ezeknek egy részét használom forrásként. A szöveg nem nélkülözi a személyes érintettséget, még akkor sem, ha ez fontos kritériuma lehetne a készülő teljesebb portrénak, s ez a körülmény végig érezhető lesz a szóhasználatomban is. Horváth Anna nem csak vendég volt nálunk, hanem családtag. Nem vér kötötte össze őt a szüleimmel, hanem lélek. Nem csak beleszületni lehet egy családba. Van úgy, hogy felnőttként már mi választunk magunknak hozzátartozókat.

Horváth Anna velem és bátyámmal (Kenézlő, 1993)

Horváth Anna a szintén beregszászi születésű édesanyámat, Finta Évát választotta egyik „gyermekének”. Harminc év korkülönbég jogán anyámat szellemi neveltjének tekintette. Amikor Finta Éva hozzám Dr. Szabó Istvánhoz és megszülettek gyermekeik (a testvérem és én), Anna családja tovább bővült. Finta Éva alakját megannyi szobor és rajz örzi Horváth Anna munkásságában, születésünk után pedig mi is bekerültünk a múzsák sorába. Beleszülettem ebbe a közegbe, az ő sajátos világukba. Mivel része voltam, vagyok most is, így nehézséget okoz külső szemlélőként tekintenem a szobrászra, de erre mindvégig törekszem. Minden felhasznált okirat és fotográfia Horváth Anna kizárólagos örökösének, Finta Évának a tulajdona.

— — — — —
1994

Horváth Anna szignózott grafikája szüleim, Dr. Szabó István és Finta Éva családfájáról

De „hol is kezdem bemutatni az embert, aki közép-európai, aki beszél a régió nyelveit, meg a kultúrnyelveket, akinek ajtaja nyitva áll a Los-Angeles-i, moszkvai, budapesti meg küüllőfalvi látogató előtt, s úgy lépnek be szobájába, s távoznak onnan, hogy valamivel többek lesznek, mint azelőtt voltak...”⁶ – teszi fel a kérdést helyettem Balogh Irén 1994-ben, Anna 70. születésnapja alkalmából készített interjújában. A kérdés most is aktuális. Magam is többször nekifutottam megválaszolásának, és arra jutottam,

⁶ Balogh Irén: Szabálytalan beszélgetés Horváth Annával. Beregi Hírlap (Vörös Zászló), 50. évfolyam, 83. szám, 1994. november 3., 2. o.

hogy annak több megoldása is lehetséges. Az egyik nézőpontot ez a sorozat képviseli. Bemutatom az embert, a nőt, a művészt, és a közeget, amelynek meghatározó alkotóeleme, alapköve egy teljes régiónak. „*Neve összenőtt városunkkal, amelyhez mindig hű maradt.*”⁷ – írja Györke László a művésznő 60. születésnapjára szánt köszöntőjében. Kárpátalja és Beregszász városa valóban örökre összefonódott Horváth Anna nevével.

Horváth Anna élettörténetét több részletben tárom fel. A szülők, ahogy az első idézet is mutatja, nagyon erős védőbástyát képeztek a művésznő életében. A családi háttér megmutatása megkerülhetetlen, így ezzel folytatom majd a portrészorozatot. A hivatkozás nélküli személyes történetek nem fikciók, családon belül őrződtek meg. Maga Horváth Anna mesélte el édesanyámnak, ő pedig tovább adta nekem, hogy majd egyszer lejegyezhessem az „örökkévalóságnak”. A művésznő megőrzött több okiratot, melyek nagy segítséget jelentettek az ilyen módon fennmaradt történetek alátámasztására. A szülői háttér és a családi közeg leírása mellett Horváth Anna mozgalmas gyermekkorát is bemutatom ifjú koráig, a többszöri költözéseken és iskolaváltásokon keresztül, megcsillantva olykor-olykor a már ott szunnyadó tehetség megnyilvánulásait. A téglagyárban töltött évek meghatározó jellegük miatt külön említést érdemelnek, hiszen ott kötelezte el magát végleg az agyag mellett. Ugyanebben a korszakában ismerkedett meg a Beregszász szellemi életét befolyásoló, a kárpátaljai magyarság kiemelkedő alakjának számító Drávai (született Legeza) Gizellával. A híres magyartanárral való barátsága volt az, ami megfordította látásmódját.

Hogy Horváth Anna nagy hatósugarú ember volt, nem véletlen. Sosem az foglalkoztatta, mennyi mindennel gazdagította (nem csak) szűkebb pátriáját, hanem, hogy ő maga mi mindennel gazdagodott mások által: „*Annyi vagyok csak, amennyit ti tudtok rólam, nem annyi, amennyit én tudok magamról. Amit én tudok magamról, az a dolgoknak csak nagyon kis százaléka. Ami ebben jó, az az, amit apám és anyám teremtett meg bennem, amit ti hoztatok létre bennem, de nem én magamban.*”⁸ (Horváth Anna)

Horváth Anna a Szovjetunió és Ukrajna Képzőművészeti Szövetségének tagja és díjazottja, Pro Cultura Hungarica-díjas, a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közösségének Nívódíjasa, Ukrajna Érdemes Művésze, Beregszász képviselőtestületének Pro Urbe díjasa, és a Magyar Művészeti Akadémia

⁷ Györke László: Horváth Anna JUBILEUMÁRA. Beregi Hírlap (Vörös Zászló), 40. évfolyam, 136. szám, 1984. november 3., 4. o

⁸ Balogh Irén: Szabálytalan beszélgetés Horváth Annával, uo., 2. o.

posztumusz tagja. Életútja inspiráló példa lehet a jelen- és mindenkori fiataloknak. Ezt a fordulatos és nem hétköznapi történetet érdemes követni.

„(...) a nagy ember minden közegben és minden mérték szerint nagy, ezért Horváth Annára olyan emberként kell tekinteni, aki kisvárosi lányként is örök érvényűt alkotott.”⁹ – vallja Finta Éva József Attila-díjas költő, drámaíró, irodalomtörténész, a Horváth Anna-hagyaték örököse.

1.

⁹ Emléktábla és múzeum Horváth Anna emlékére. Beregi Hírlap, 72. évfolyam, 5-6. szám, 2016. január 30., 2. o.

2.

Horváth Anna grafikája rólunk: 1. édesanyámmal és bátyámmal, 2. testvéremmel 3 éves koromban

A SZÜLŐK: HORVÁTH ANDRÁS ÉS HRIN MÁRIA

„Nekem volt két árva szülőm. Horváth András és Hrin Mariska, akiknek az árvaságát az gyógyította, hogy a világra hoztak egy harmadik lényt, és ami bennük érték volt, mélységes odafigyeléssel beléoltották.” (Horváth Anna)

Horváth Anna terrakotta szobra szüleiről

Horváth Anna a két világháború közötti időszakban született. Ekkorra Beregszász már a csehek fennhatósága alá tartozott, és gyermekkorát ez a történelmi esemény meglehetősen mozgalmassá tette. Felmenői ugyan a felvidékről származtak, de itt rekedtek, így Anna ragaszkodása ehhez a vidékhez részben annak köszönhető, hogy nem akarta magára hagyni a szülőket. Élettörténetét éppen ezért a szülei származásának részleges feltárásával kezdem.

Ahogy a fejezet nyitó gondolatából is érzékelhető, Anna számára a szülői háttér erős érzelmi „bátyát” jelentett. Ennek megvilágítása azért is fontos, hogy láttathassam a közeget, ahonnan elindult, amiből kinőtt a művész. Ahhoz, hogy tudjuk, kik vagyunk, tudnunk kell, honnan jöttünk. Azonban ennek ellenkezőjére is bőven akad példa, így egy hétköznapi megállapítás nem lehet mérvadó vezérfonal a történetek rögzítésében. Azoknak, akikben nem él Anna személyiségének emléke, mert már nem volt szerencsénk megismerni a kiváló szobrászt, mindenképp segítséget jelenthet a környezet, a kor és a felmenők bemutatása.

Anna különlegesen bánt édesapjával, Horváth Andrással, és édesanyjával, Hrin Máriával. Egyaránt nagyfokú gondoskodást és figyelmet árasztott feléjük. Azt a sok szeretetet, amit gyermekként kapott, kamatostól visszaadta az öregeknek. Szoros kötődésüket az is mutatja, hogy Anna fiatal lányként, később érettebb nőként sem költözött külön lakásba, a szülők haláláig élték mind együtt a Gyár utca 12. alatti családi házban, később, az apa halála után már csak az édesanyjával, egy műteremlakásban. A közös háztartásban külön bejárata és lakótere volt a szülőknek és Horváth Annának, nem jártak át egymás életterein. Anna az anyai-apai szeretetet és gondoskodást ilyen módon utolsó pillanatig élvezhette, cserébe olyan felnőtté vált, aki sose mulasztotta el biztosítani szüleit arról, hogy öregségükben ő mindvégig gondoskodik róluk. A művészemberek általában érzékenyebbek, fogékonyabbak a környezetükre, Anna is így volt ezzel, mélyen átérezte a szülei mostoha gyermekkorát, elárvultságát, magányát, ahogy ez olvasható a fejezet mottójában is.

Horváth Anna édesapja, Horváth András 1894. február 18-án született a Munkácshoz közeli Pisztraházán. A község már akkor is kétnyelvű volt, lakossága többnyire ruszin. Horváth András szülei, Horváth Sztotán Gergely és Sztankovics Anna földművesek voltak.

András bácsi korán félárva lett, édesanyja elhalálózásának körülményeit nem ismerjük. Javarást csak a ránk maradt dokumentumokból tudunk következtetni az életútjára, abból próbáljuk megérteni a miérteket és a hogyanokat. Annyi bizonyos, hogy amikor Horváth Andrást 1909-ben, 14 évesen iparostanoncnak adták, apja már özvegy Horváth Gergelyként szerepelt a tanoncszerződésen. A dokumentumból továbbá kiderül, hogy Pisztraházáról az ifjú legényke Szatmárba került Bezdek József iparos kocsigyártó mellé tanulni.

András bácsi tanoncszerződése kétnyelvű okirat, románul és magyarul is tartalmazza az adatokat, a jogokat és kötelezettségeket mind a két fél számára. Feltételezhetően a település neves oktatási múltja miatt dönthe-

Fordítás. A püsztraházai gör.kath.lelkészi hivataltól.36/1927 szám.
 Béke Velettek!Kivonat a munkács egyházmegyei,püsztraházai görög-ka-
 tolikus lelkészi hivatal kereszteltek és bérmáltak anyakönyvből.
 IV.kötet,49.oldal,egyezernyolcszázkilencvennegyedik év.-----
 Sorozás:6. A keresztelt és bérmált születésének,keresztelése és
 bérmálásának:éve,hava és napja:1894 február 18,19.Keresztneve:And-
 rás,vallása:görög-katolikus,neme:férfi,származása:törvényes.Szüle-
 inek neve és állása:Horvát Sztotán Gergely,Sztankovics Anna földmü-
 vesek.Vallása:gkat.,gkat.Származás-,lakóhelye:Püsztraháza 63 ház.
 A keresztstülök neve,vallása és állása:Petreczky Mihály kántorta-
 nitó,Homonnai Mária gör.kat.földműves.A keresztelő és bérmáló neve
 és tisztsége:Karpinecz László helybeli lelkész.Kelt Püsztraházán,
 1927.évi július hó 5 napján.Zseltvay Gyula s.k.gör.kat.lelkész.--
 P.H.-----

Horváth András keresztlevelének 1944-es, közjegyző által hitelesített fordítása

Contract de ucenicie

S' a încheiat între patronul Berdei la
Paul de profesie salta de prag de canal
 de religione ref care civila
las domiciliat în Sata Iara
 str. Șoseaua Turce No. 1 și în
Horvath Ungor domiciliat în Șoseaua
 str. No. 1 ^{naț} uce
 nicului Horvath Andree
 de vârsta 14 de religione -
 studiile școlare IV cl. pr.
 cu următoarele condiții:
 2. naș Horvath Ungor

reprezentantul legal al susmenționatului ucenic
 declară ca aceasta din urmă nu este legat prin
 contract de ucenicie anterior și reziliat:

3. Susmenționatul patron primește ca uce-
 nic pe Horvath Andree

și se obligă să i dea în chip metodic pregătirea
 practică și pe cât cu puțină teoretică din me-
 serie șosea de canal în schimbul muncii ce
 ucenicul este obligat să presteze în timpul și cu
 condițiunile mai jos specificate.

4. naș Horvath Ungor
 da de ucenic la susmenționatul patron pe fiu
 său cu numele Horvath Andree
 pe timpul și cu condițiunile mai jos specificate.

5. Durata contractului: 4 ani

luni zile.
 începutul anului 1909 luna Marci ziua 23
 Sârșitul: anul 1913 luna Dec. ziua 23
 Termenul de încercare: luni.

6. În privința întreprinderii ucenicului se con-
 vine în următorul mod:

- a) locuința cade în sarcina _____
- b) alimentele cad în sarcina _____
- In privința celorlalte spețe:
- a) taxele școlare cad în sarcina _____

Tanone szerződés

1. Költetel Berdei la Fozref-
 iparos Boatarina valásu lakik
Boatarina utca szám
 és Horvath Ungor lakik
Șosea de canal utca szám mint Horvath Andree éves
14 vallásu IV elű isko-
 lát végzett tanonc Horvath Andree a következő feltételek
 mellett:

naș Horvath Ungor megemlített
 tanonc törv. képviselője kijelenti, hogy a tanonc
 nincs semmi féle régebbi, fel nem bontott szer-
 ződéses viszonyban.

A fentnevezett iparos magához veni tanon-
 cui Horvath Andree és kötelezi
 magát hogy a tanoncnak rendszeres módon gya-
 korlati és amennyire csak lehetséges elméleti kép-
 zést fog nyújtani szosea de canal mesterségből azon
 munka ellenben, amelyet a tanonc köteles az
 alant megjelölt időre és feltételek mellett teljesíteni.
naș Horvath Ungor az alább
 megjelölt időre és feltételek mellett
Horvath Andree nevű ^{naț} _{vallásár}
 fentnevezett iparoshoz tanoncul adja.

5. A szerződés tartalma: 4 év 4
 hó nap
 kezdete: 1909 év Marci hó 23 nap
 vége: 1913 év Dec hó 23 nap
 Próba idő hó.

6. A tanonc eltartására nézve a következő
 megállapodás jött létre.

- a) A tanoncot lakással _____ látja el
- b) A tanoncot étellel _____ látja el
- Egyéb költségekre nézve. naș

tett úgy özvegy Horváth Gergely, hogy fiát a szülőfalujától több mint 100 kilométerre fekvő vegyes, magyar-román lakosú városkába küldi. Szatmár, nyugodtan mondhatjuk, tanulóváros volt akkoriban iparos- és kereskedelmi tanonciskolával, gimnáziumokkal, a zárdában tanítóképzővel, s mindezek mellett még egy Vasúti (MÁV) Internátussal is. Elképzelhető, hogy az utóbbi intézménybe járt be a fiatal András kitanulni a kocsigyártás rejtelmeit.

Tanoncnak elszegődni nem azt jelentette akkoriban, hogy a gyermek kiesik az oktatási rendszerből. Az 1884. évi XVII. törvénycikk 82. §-ában ki is mondja, hogy „A tanoncz mindaddig, míg tanideje az iparosnál tart, köteles ily iskolába járni.” Az oktatás viszont jóval gyakorlatiasabban épült fel egy ipari szakirányú iskolában, mint egy gimnáziumban, mivel a tanulók az idejük csak egy részét töltötték bent az intézményben. A tanoncoknak az elméleti oktatási napokon is meg kellett jelenniük a gyakorlati munkahelyükön a tanítási idő előtt és után, gyakran vasárnap is.¹⁰ A magyar iparoktatás gyökerei a Mária Terézia uralkodásának utolsó éveiben alapított királyi rajziskolákhoz nyúlnak vissza, így érthető, hogy alaptantárgy volt a rajz oktatása (például: általános rajz, gépipari, műszerész, építőipari, fémipari, faipari szakrajz stb.).¹¹ Mindez felveti a lehetőséget, hogy Horváth Anna kézügyességét akár apjától is örökölhette. 1913-ban lejárt a 4 éves tanoncszerződés, melyet évszámmal ellátott pecséttel erősítettek meg. Ezt követően valószínűleg újra hazakerült a már 18-19 éves ifjú, éppen hadköteles korba lépve.

Horváth András származását illetően meg kell jegyezni, hogy egy elmagyarosodott ruszin család gyermekeként beszélte a ruszint és a magyart is. Valószínű, hogy az oroszot is megtanulta, mert az első világháborúban orosz fogságba került, majd pedig beállt a Vörös Hadseregbe. A hrucsovi időkben vöröskatona múltjánál fogva, egykori vöröskatona társaival maga is kérelmezte a kárpátaljai magyar iskolák létesítését, illetve visszaállítását. Kérésük meghallgatásra talált. A katonaévek azonban mégiscsak hasznára váltak, mert sok helyen megfordult, világgjárás férfiként tért haza 25-26 évesen. Bejárta a későbbi Szovjetunió ázsiai területeit, sokat mesélt például Bakuról. Rettentően figyelmes ifjú ember volt, akinek újdonságot jelentett az ázsiai kultúra, sokat mesélt családi és baráti körben arról a világról, amit megcsodálhatott az idegen tájakon. Paradox helyzet, de szegény kiskatonaként mégiscsak a háború révén sikerült világot látnia. Rácsodálkozott a másfajta

¹⁰ <http://ipari602.uw.hu/30fejezet.html>

¹¹ http://mda.hu/books/afra_nagy_lajos_a_magyar_iparostanoncoktatás_tortenete.pdf, 7.o.

életformákra, megfigyelte az ismeretlen tájat, embereket, viszonyokat, akár egy kulturális antropológus, saját maga volt a szűrő, amin átengedte a világ másik, számára különös arcát. Örök élmény maradt benne a sok látnivaló és különleges benyomás, mely, ha nem is írta felül, de mindenképpen enyhítette a háború borzalmait. András bácsi magas, szikár férfi volt. Anna az ő alakját is szoborba foglalta.

Horváth Anna szignózott grafikája édesapjáról. A művész Horváth András horgászszenvedélyét örököltte meg.

Horváth Anna szülei 1924. július 15-én, Beregszászon kötöttek házasságot. Sajnos arról nincsenek adataink, hogyan ismerte meg egymást a két fiatal. Annyit tudunk, hogy András bácsi 10 évvel idősebb volt Mariská-

nál. Házasságkötésükkor András bácsi 30 éves, Mariska 19 éves volt, és 4 hónapja állapotos a kis Annával. Mariska 19 éves lányként már felnőtt nőnek számított, „időben” ment férjhez, András bácsi ellenben 30 évesen már agglegény számba ment, illetve „öreglegénynek” számított. Házassági anyakönyvi kivonatuknak csak a másolata maradt meg, az is 1985-ből. Amint a dokumentumból is látszik, az okirat kétnyelvű, azaz orosz és ukrán. Az eredeti okirat valószínűleg cseh/szlovák, vagy jó esetben cseh/szlovák-magyar nyelvű lehetett 1924-ben.

СВИДЕТЕЛЬСТВО О ЗАКЛЮЧЕНИИ БРАКА
СВІДОЦТВО ПРО УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ

Гражданин: Зорков
Громадянин: Зорков
фамилия — прізвище

Андре́й
им. отчество — ім'я, по батькові

родившийся 18. декабря 1894 г.
який народився " 18. грудня 1894" р.
место рождения Заряицкое обл.
місце народження

и гражданка Грим
і громадянка Гри́м
фамилия — прізвище

Марі́я
им. отчество — ім'я, по батькові

родившаяся 11 декабря 1904 г.
яка народилася " 11. грудня 1904" р.
место рождения Уисловце
місце народження

заключили брак 15.02.1924 года
уклали шлюб число, месяц, год — число, місяць, рік
п'ятнадцатого числа二月
(цифрами и прописью — цифрами і прописом)
числа двадцяти четверти
Землеромово года.

о чем в книге регистрации актов о заключении брака
про що в книзі реєстрації актів про укладення шлюбу

19 24 года чюда месяца 15 числа
року року місяця числа
произведена запись за № 73
проведено запис

После заключения брака присвоены фамилии:
Після укладення шлюбу присвоєні прізвища:

мужу Зорков
чоловікові

жене Зорков
дружині

Место регистрации Заряицкое обл. ЗАГС
Місце реєстрації Заряицкое обл. ЗАГС
именование и местонахождение органа
назва органу громадянського запису шлюбу

Дата выдачи 19 ноября 1924 г.
Дата видачі " 19. листопада 1924" р.

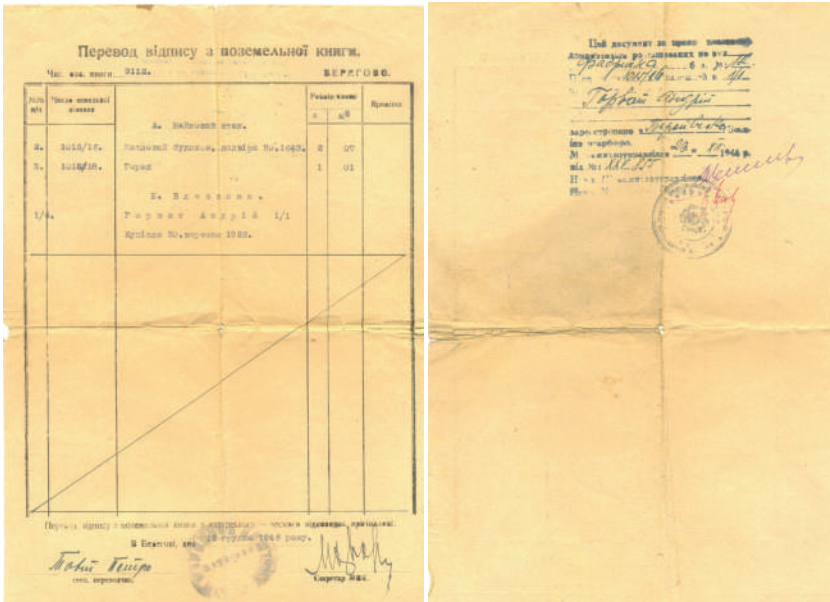
Засвідчений шлюб (брак)
закладена актів громадянського запису шлюбу
Землеромово (брак)
запису актів громадянського запису шлюбу

М. П.

ІФМ № 423467

Horváth András és Hrin Mária házassági anyakönyvi kivonatának másolata, 1985.

Telküket a Gyár utca 12. szám alatt 1922-ben, a házasságkötés előtt vette meg András bácsi. Kettő évre rá itt született meg egyetlen gyermekük, Horváth Anna.

Beregszászon, a Gyár utca 12. szám alatti telek megvásárlását igazoló dokumentum másolatának két oldala, 1946.

Anna édesanyja, Hrin Mária házassága előtti életéről kevesebbet tudunk, meglehetősen szívesen mesélt róla. Mariska (ahogyan szólították) születési anyakönyvi kivonata is épen maradt. Ebből pontos adatokat kaphatunk. 1904. december 11-én született Gálszécsen (ma Szlovákiában található), a Kassai kerületben, szlovákul: Sečovce.

Hrin Mária, ahogy neve is árulkodik róla, szlovák származású lehetett, bár kizárólagosan magyar környezetben nevelkedett, és a magyar nyelven kívül mást nem beszélt, identitásában magyarnak vallotta magát. Származására vonatkozó feltevésünket erősítheti az a tény is, hogy görögkatolikus vallású volt. Horváth Anna tehát több generációs görögkatolikus családból származott: a nagyszülők is mindkét oldalról azok voltak.

Hrin Mária gyermekkorát tragikusnak mondható, azonban a 20. század elején a hasonló körülmények nem számítottak rendkívülinek. Édesanyja, Hrin Veron (magyarosan Vera) szobalányként dolgozott az uraságnál, s bár nem törvényszerű, hajadonként teherbe esett. Az apa kiléte Mária születési anyakönyvi kivonatából nem derül ki, azonban gyanítható, hogy a munkálta-

Simplicia Zupa
-mesto

Rodný list.

Bežné číslo	Dňa záznamu (dát., mesiac, rok)	Dňa narodenia (dát., mesiac, rok)	Meno dieťaťa, pohlavie, náboženstvo	R o d i e ť o v			Miesto narodenia, kde matka nepodrobila na svojom svadobu	Prípadné poznámky pred podpisom. Podpis.
				meno a priezvisko, stav a bydlisko	matka	otc		
116	19. dec. 1904	11. dec. 1904	Hrinová Mária g. kat.	Hrin Mária g. kat.			Matka zobraziť v s. matrikárskych. Zupa Simplicia	

Poznatia: Svedčím, že sa tento výťah srovnáva s matrikou narodených okresu matrikárského.

Dané v *Simplicia* 11. január 1922

Simplicia
mesto

11. č. obilná. - Knihovnica TATRA v Bratislave.

Hrin Mária anyakönyvi kivonatának másolata, 1922.

tó család feje lehetett, akinél Veron szolgált. Még napjainkban is bélyegnek számít, ha egy nő „ismeretlen apától” szül gyermeket, vagy házas férfitől esik teherbe. Több mint száz évvel ezelőtt azonban ez olyan életre szóló stigmát és terhet jelentett, amellyel sokan nem birkóztak meg. Az anyagi korlátok és kiszolgáltatottság egy „apátlan” gyermeket egyedül nevelő szegény lánynál pedig eleve lehetetlenné tették azt, hogy felnevelhesse szülőttjét. Nem ment ritkaságszámba az ilyen sorsú gyermekek árvaházba adása. Ez történt Hrin Máriával is. Azonban a tragédia ezzel nem ért véget. Hrin Veron minden bizonnyal érzékeny, sebezhető fiatal lány lehetett, aki saját sorstragédiáját képtelen volt feldolgozni, s a 18 éves fiatal nő öngyilkos lett.

Árván maradt kislánya ezt követően hol árvaházban, hol nevelőszülőknél volt elhelyezve, s erről maga is mesélt olykor lánya baráti körében. Az első világháború idején a paraszti családokban élő gyermekek élete sem volt egyszerű, az árvaházakban azonban sokkal nagyobb kihívásokkal kellett szembenéznie egy magára maradt gyermeknek: éhezéssel, mélyszegénységgel és főként szeretetlenséggel. Ha ki is kerültek az árvák egy-egy családhoz, ott inkább tekintették őket eszköznek, ingyen munkaerőnek, mintsem gyermeknek. Ételért és szállásért dolgoztak, ha maradni akartak.

A 20. század eleji állapotokat sok irodalmi mű is feldolgozta, gondoljunk csak Móricz Zsigmond *Árvácska* című munkájára.

Mariska történeteiből tudjuk, hogy gyermekként volt egy kis barátja, Sanyi, egy másik árva gyerek, akivel sokat éheztek, nélkülöztek. Egyazon családnál voltak elhelyezve. Nem etették őket, nem gondoskodtak róluk, ezért titokban a főtt krumplihéjat voltak kénytelenek megenni az állatok elől. Mária ezek ellenére szerencésnek mondhatja magát, hiszen érdeklődő, nyitott felnőtt nő vált belőle, családot alapított, otthont teremtett. Beregszászon a Gyár utcai házukat jórészt Mariska néni építette fel az András bácsi által vásárolt telken, maga rakta a falat vályogból, csak az ácsmunkát végezte mester. Még házasságkötésük és Anna születése előtt elkészült a közös otthon. Lányuk erre később így emlékszik vissza a szülők elbeszélése nyomán: „1924. november 5-én születtem, ebben a házban. Születésem évében az anyám átmázolta-tapasztotta a falakat. Hogy-hogy nem, néhány búzaszem is beleragadt a falba, s kinőtt.”¹² Kedves mementója ez egy teremtő ember világra jövetelének. Olyan volt Anna is, mint az a falba ragadt, majd onnan kinőtt gabonaszem: bár egyszerű, de igényes és tudásra szomjazó közegeből indult, így maga is szellemi táplálékot adhatott közösségének, nemzetiségi hovatartozásától függetlenül.

Anna történelmünk azon korszakában született Kárpátalján, amely kifejezetten terhes és zavaros éveket jelentett az itt élőknek. Az első világháború után a határon túli magyarságra mostoha sors várt, megkezdődött Kárpátalja kálváriája. Horváth András 1928. október 18-án, éppen Anna 4. születésnapja előtt, letette a cseheknek az esküt, így magyarból cseh állampolgárrá lett. Nem költözött sehova, ott élt a család továbbra is Beregszászon, azonban már a csehek fennhatósága alatt.

Az eskü letétele nem lelkesedés és nem identitásbeli kérdés, inkább volt ez kényszer, mint bármi egyéb. Ugyanis, aki erre nem volt hajlandó, azt hontalanná nyilvánították, ezt követően – életkorától függetlenül – automatikusan nyugdíjazták, akár 26 évesen is. Minimális életjáradékot kapott, és nem engedték dolgozni, illetve nem voltak állampolgári jogai. András bácsi döntésében benne volt, hogy bejárta a világot mint katona, sokféle életminőséggel, életúttal, intézményrendszerrel találkozott, a hatalom több arcával is megismerkedett. Minden bizonnyal ezért választotta a cseh állampolgárságot a hontalanság ellenében. Szatmárban megszerzett

¹² H. Barta Lajos: Horváth Anna szobrász. *Lányok, Asszonyok*, 1974., 30. évfolyam, 6. szám, 1974. június 1., 28. o.

REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ.

Č.j. 1- 19828- 28.

Čís. 144.-/28.

OSVĚDČENÍ

o státním občanství republiky Československé.

Okresní úřad v Mukachevě

osvědčuje podle získaných úředních zpráv, že

jméno a příjmení Andrej Horváth

zaměstnáním (povoláním) natěrač

narozený (den, měsíc, rok, místo a pol. okres narození) 18. února 1894 v Pistrjalově
 politický okres Mukachevo

z domovské obce Pistrjalovo pol. okres Mukachevo

bytem v obci Berehová, Lovarská ul. 14 pol. okres Berehovo

jest podle (zákonný důvod státního občanství) tu 1. bodu 1. zákona ze dne 9.
dubna 1920 č. 236/1920 Sb. z. a n.

státním občanem republiky Československé.

Ve státním občanství sleduje(i) ho manželka Marie roz. Hrinová

narozená dne 11. prosince roku 1904 v Sečovcích pol. okres Trebišov-Slovensko

a nezletilé dívky Anna naroz. 5. listopadu 1924 v Berehová, politický ~~okres~~
 okres Berehovo.

Toto osvědčení pozbývá platnosti 10 let ode dne jeho vystavení.

Dáno dne 18. října 1928.

Řádní podpis a razítko:

Okresní náčelník:

[Handwritten signature]

Horváth András igazolása csehszlovák állampolgárságáról, 1928-ból

szakirányú vasúti képesítését a vasútnál tudta kamatoztatni. Szerencsés embernek számított, ugyanis a vasutas munka a szegény ember számára stabil életformát biztosított. Mariska a korszaknak megfelelően többnyire háztartásbeli volt, András bácsi azonban a vasúti fizetésből szerény körülmények között el tudta tartani feleségét és gyermekét. A házaspár közös élete főképp Beregszászhoz köthető, de a vasúti munkához hozzá tartozott, hogy olykor áthelyezték a dolgozót. Ez az oka annak, hogy Felvidéken belül is többször költöztek, attól függően, az apát hova nevezte ki a vasút: Iglóra, Kassára, Beregszászra. A szülők közül az édesapa, András bácsi volt a mesélősebb. Horváth Annának is volt egy beszélős vénája, aminek apai ágról lehetett megágyazva, hiszen a szobrászat mellett két könyve is megjelent, és számtalan cikket publikált, majd könyvet fordított németből magyarra. Mariskától, ahogy érzékelhetjük az eddig rögzítettekben, inkább a kétkezi teremtést örökölte. Anna édesanyja ugyanis igazi teremtő ember volt. Mindent elvégzett, szinte mindenhez értett, legyen az házépítés, kertészkedés, sütés-főzés, gyümölcsborok készítése, ruhák varrása, hímzés. Egész garnitúrákat hímzett ki Anna barátainak. Horváth Anna tevékeny hozzáállását az élet kihívásaihoz, problémamegoldó képességét érzékelhetően édesanyjától örökölte. Mariska néni emellett rengeteget olvasott, imádta a könyveket és a szociográfiai jellegű, az élet valóságáról szóló esszéket, tanulmányokat. A *Valóság* című folyóirat lett öregkorában kedvenc olvasmánya. Nem volt tanult nő, mégis kimondottan jó eszű teremtésnek mondható. Mariska néni találékonyságáról több történet is megmaradt. A világháború idején mozijegyet szereztek a barátnőkkel. Mariskának azonban nem volt rendes kimenő cipője, így hát gyorsan varrt magának egyet, textilből és kartonból. A cipő annyit éppen ki is bírt, hogy a moziba elmenjen benne. Hazafelé azonban már lyukas volt a talpa.

Nem csak kreativitást tanult otthon Anna az édesanyjától, de bizakodó szemléletet is. András bácsival szerényen éltek, de nem ismerték a lehetetlen fogalmát. Mariska gyakran nevetgélve mondogatta Annának és barátainak: „Szegények vagyunk, de jól élünk!”. Ezt a szemléletet illusztrálja életük egy epizódja a második világháború idején, amikor a kutyájukat Sebajnak nevezték el. Lőttek a fejük fölé, ők meg csak füttyültek Sebajnak. Amikor hívták a kutyát, mindig hangosan ki kellett mondani, hogy „Sebaj, gyere!”. Ez az otthonról hozott különleges látásmód Anna egész életútját végigkísérte.

Szintén a második világháború idejére tehető az a történet, mikor „Szabó Sanyiek” (családi szóhasználat) beköltöztek Horváth Andrásékhoz. Ebben

az időszakban a családok általában szegénységben éltek. A férfiakat, a családfenntartókat, többnyire elvitték katonának, aki mégis otthon maradt, sokszor nem kapott munkát. A nincstelenség összebb hozta az embereket rangtól, származástól, vallástól függetlenül. Szoros barátságok keletkeztek. Így történt, hogy Anna gyerekkori barátinője, Bözsike, aki férjhez ment Szabó Sándorhoz, a háború alatt kislányával és férjével beköltözött Mariskáékhoz.

Horváth Anna Szabó Bözsike barátinőjével, iskolás korukban

A családi házban két szoba és konyha volt, azon osztozott a két család. Annuska ekkor már maga is dolgozott. Bözsike lánya óvodás korú lehetett, Horváth Annát a kis Kati Tityinek hívta. Anna játékból balettozni tanította, estéiket gyakran töltötték azzal, hogy a gyermek gyertyafénynél táncolt a felnőtteknek. Ez arra enged következtetni, hogy gyermekként Anna is tanulhatott valahol balettozni. A háború sok groteszk pillanatot, nehézséget teremtett, de más megvilágításban látták az emberek az életet. Jellemző volt ekkortájt az „összebútorozás” egy másik családdal. A Horváth családnak rokonai nem voltak, így barátokat fogadtak be, és egy gyermek jelenlétével tették szebbé, varázsosabbá ezeket a nehéz időket. Abból lehetett sejteni, hogy vége a háborúnak, hogy egyszer csak megszólalt a rádió, és klasszikus zenét adtak kommentár nélkül. Később aztán elkezdtek híreket is közvetíteni.

Horváth Anna a Gyár utcai ház verandájánál, a fotó hátoldalán Mariska néni kézírása

Horváth Anna nagyon szerette és becsülte a szüleit, magas fokú szociális érzékenységében benne van az is, hogy átérezte a kiszolgáltatottságot, a mérhetetlen magányt és szeretetre vágyódást, ami szüleiben felhalmozódott. Nem csoda, hogy nem tudta magára hagyni őket, ezt a két árva embert. Mariska kedves és a szeretetre örökké éhes természet volt. A benne tátongó űr, amelyet a szülők hiánya és a soha el nem múló vágyódás irántuk hagyott, abban is kifejeződött, hogy olykor odabújt felnőtt lányához, és elnyújtott hangon, akár egy gyermek, szólt saját gyermekéhez, Annához: „Anyúúú!” Tette mindezt huncut mosollyal az arcán, Anna pedig játékkal fogadta. Ebben a háromtagú családban a játék és az egymásra figyelő gondoskodás volt az állandó, mindent meghatározó légkör, ami késő öregkorukig elkísérte őket.

A szülők könnyed hozzáállása a problémák és gondok megoldásához Horváth Anna gyermekkorát az aktuális gazdasági és történelmi, világpolitikai viszonyok, nehézségek ellenére is megszépítették. A történelmi események borzalmait el is torzíthatták volna ezt a képet, de a szemlélet, amit otthon tapasztalt, mindig a cselekvő megoldás felé terelték őt magát is. A későbbi

Horváth Anna és édesanyja, Hrin Mária. 1941, Beregszász

*Horváth András idősebb korában, vasárnapi kártyapartija közben,
a Gyár utcai ház udvarán*

művész ezt a gyakorlatot kamatoztatta, ezzel a látásmódjával varázsolta el művésztársait, szerzett számtalan barátot és hívet, rajongót és szellemi partnert. Magatartása az idők távolságából nézve egyfajta gondtalanságot sugallhat felénk. A Horváth család és Anna, már közismert művészként is, szerényen élt. Bevételeit visszaforgatta szakmája költségeire: agyagra, az égetés technikai kiadásaira, könyvre, barátokra, művelődésre, szórakozásra. Ez lényegében családi minta volt. Az, hogy nem voltak jómódúak, nem jelentette, hogy boldogtalanul éltek. A szegénység belül kezdődik, nem az anyagi javakban kell mérni a gazdagságot – ezt vallotta a Horváth család is, amit Anna már gyermekként elsajátított.

Horváth Anna grafikája a kétéves Szabó Eszterről